

Hamide Şehidi, Dervişan-ı Bektaşî der İsnad-ı Teşkilat-ı İdari Asitan-ı Kuds-i Rızavi ez-Safaviyye ta-Kaçar

Bektashi Sufis (Dervishes) In the Documents of the Administrative Apparatus of Astan Quds Razavi From the Safavid to the Qajar Era

Şehidi, H. (1396). Dervişan-ı Bektaşî der İsnad-ı Teşkilat-ı İdari Asitan-ı Kuds-i Rızavi ez-Safaviyye ta-Kaçar. *Mutalaat-ı Tarih-i İslam*, Sal-i Nohum, Şumara 33, Tabistan 1396, ss. 75-99. [Şehidi, H. (1396). Astan-i Kuds-i Razavi'nin Resmi Belgelerinde Safevi'lerden Kaçar'lara Bektaşî Dervişleri. *İslam Tarihi Çalışmaları*, 33(9), ss. 75-99.].

Maryam Soltani

Sorumlu Yazar / Correspondence
Çeviren / Translator

Özet

Astan-i-Kuds-i Razevinin resmî kurumlarının arşivlerindeki maliye ve muhasibe ile ilgili belgelerinde, 1069 yılında İman Rıza türbesi yakınlarında yaşamış olan dervişlerin isimlerine rastlanmıştır. Bu topluluk, Safevi, Afşar ve Kaçar dönemlerinde İmam Rıza türbesinden mali yardım alıyorlardı. Bektaşî tarikatının hakkında araştırmalar yapılmış olmasına rağmen bu belgeler henüz araştırılmamıştır. Bu nedenle bu makale, betimsel ve analitik bir yöntem ile kütüphane dokümanları ve kaynaklarındaki bilgilere dayanarak, öncelikle bu belgelerin içeriğini tanıtmak, ikincisi Bektaşî dervişlerinin İmam Rıza türbesi ile ilişkilerini ve yardım alma nedenlerini araştırmaktır.

Anahtar Kelimeler: Bektaşî Tarikatı, Bektaşî Dervişleri, Astan-i-Kuds-i Razavi.

Abstract

Yet, from 1069 A.H/1658 AD onward, among the accounting and financial documents of administrative apparatus of Astan Quds Razavi in the Archive Center of this organization, we can find the names of Bektashi Sufis settling next to the holy shrine of Imam Reza (A.S). This community received financial support from Astan Quds Razavi in Safavid, Afsharid and Qajar eras. Although some research has been done about the Bektashi order, the aforementioned documents have not been studied yet. Thus, this study, using descriptive-analytic approach and relying upon the data of the documents and library sources, is aimed to describe and introduce the content, informational value, characteristics and significance of these documents in the first place, and tries to discover the reason why Bektashi Sufis has had some relationship with Astan Quds Razavi and has received financial support from it secondly.

Keywords: Bektashi Order, Bektashi Sufis, Astan Quds Razavi.

Giriş

Hacı Bektaşî Veli tarafından kurulan Bektaşî tarikatı, sekizinci yüzyılın başlarında ortaya çıkmıştır ve balkan yarımadasına erişimin sağlanmasında ve Balkan halkını İslam'a yönlendirmede önemli bir rol oynamıştır. Bektaşilik, günümüzde Türkiye, Arnavutluk, Suriye, Mısır ve Avrupa'da yaşayan Türkler arasında yaygındır. İran'da Bektaşî tarikatı hakkında en eski araştırma 1355 yılında Tofik Sobhani ve Kasım Ansari tarafından yapılmış ve Tebriz Edebiyat Ve Sosyal Bilimler Dergisinde yayınlanmıştır.¹ Bektaşî tarikatı, son yıllarda dikkate alınmış ve dolayısıyla 1389 yılından sonra İran'da çok sayıda makale ve kitap yayınlanmış ve çalışmalar hız kazanmıştır.

Kitaplar arasında şu eserler mevcuttur: Ata İbrahimi Rad, *"Bektaşî Tarikatının Tarihsel Seyri"*,² Fahime Muhber Dezfûli, *"Anadolu'da Alevî Bektaşî Tarikatının Doğuşu"*,³ Mehdi Camalifer, *"Türk Alevî Topluluğunun Anlaşılmasına Giriş"*,⁴ Muhammed Taqî İmami Hoyi, *"Anadolu da Türkler, İslam ve Alevîlik-Bektaşîlik"*.⁵ Makale alanında ise şu eserlerden bahsedilebilir: Taqî Şirdel-Muhammed Hassan Ruznehan, *"Bektaşî Tarikatına Dayanarak Osmanlı Devleti'nde Tasavvuf Tarikatlarının Rolü ve İşlevi"*, Hadi Alimzade-Fehime Muhber Dezfûli, *"Hacı Bektaş Veli ve Bektaşî Tarikatı Üzerine Eleştirel Bir İnceleme"*,⁶ Muhammed Taqî İmami Hoyi, *"Anadolu'da Alevî Bektaşî İsyanları"*.⁷ Türk yazarlarının makaleleri ise: Abdülbaki Gölpınarlı, *"Pir Sultan Abdal"*,⁸ Ahmet Refik, *"On Altıncı Yüzyılda Şiiler ve Bektaşîler"*.⁹

Astan-i-Kuds'un arşiv merkezinde bu kurumun idari teşkilatına ait olan belgeler Safevî, Efsariye ve Kacar döneminden itibaren mevcuttur. Bektaşî Tarikatı dervişlerinden bahseden belgelerin sayısı toplamda 400 sayfadır ve 181'nin konusu muhasebe ve finansal konularıyla ilgilidir. Bir yandan bu belgelerle ilgili olan kaynakların eksikliği ve diğer yandan dervişlere finansal ödemelerinin bilgi ve detayları siyakat yazı ile yazılmış olmasının getirmiş olduğu zorluklar nedeniyle incelenememiştir. Bu belgelerde bulunan bilgiler, İran ve dünyadaki en büyük vakıf kurumuna ve İslam dünyasının önemli tarikatlarından birisine ait olması bakımından önemlidir. Bu makale, sorulan şu sorulara göre belgelerin bilgileri incelenir, tanımlanır ve değerlendirilir. Bu sorular:

1 Subhani, T., & Ensari, K. (1355). Hacı Bektaş Veli ve Tarikat-ı Bektaşîyye. *Danışkede-i Edebiyat ve Ulum-i İnsani Tebriz*, 120, ss. 505-546.

2 İbrahim Rad, A. (1389). *Seyr-i Tarihi Tarika-i Bektaşîyye*. Salis.

3 Muhber Dezfûli, F. (1389). *Peydayiş-i Tarikat-ı Alevî-Bektaşî der-Anadolu*. İlmî ve Ferhengî.

4 Cemalifer, M. (1391). *Mukaddime-i ber-Şinâht-ı Camia-i Aleviyan-ı Türkiye*. Emir Kebir.

5 İmami Hoyi, M. T. (1392). *Türkan, İslam ve Alevigeri-Bektaşigeri der Anadolu*. Pejuheşgah-ı Ulum-i İnsani ve Mutalaat-ı Ferhengî.

6 Alimzade, H., & Muhber Dezfûli, F. (1385). Nakdi ber-Makale-i Hac Bektaş Veli ve Tarikat-ı Bektaşîyye, *Tarih-i İslam*, 26, ss. 95-105.

7 İmami Hoyi, M. T. (Tarihsiz). Kıyamhay-ı Alevî-Bektaşî Anadolu. *Danışgahı'z-Zehra*, 66, ss. 17, 21-38.

8 Gölpınarlı, A. (Tarihsiz). Pir Sultan Abdal. *Terceme-i Şahab Veli, İran Şinâht*, ss. 107-129.

9 Refik, A. (1373). Şiâiyan ve Bektaşîyan der-Karn-i dehum/Şanzdehum. *Maarif*, 1.

1. Astan-i Kudsi Razavi'nin Bektaşî dervişler ile bağlantısının nedeni nedir?
2. Belgelerin yapısı, görünümü ve bilgi değerleri Safevi, Afşariye ve Kaçar dönemlerinde nasıldı?
3. Bektaşî dervişlerine yapılan ödeme şekli nasıldı ve bu ödemeler hangi kaynaklardan karşılanıyordu?

1. Belgelerin Görünüm ve Bilgilerinin Değeri

Belgelerin tarihi 1069 ve 1324 yıllar arasındadır. Sözü geçen bu belgeler Safevi döneminde 18, Afşariye döneminde 58 ve Kaçar döneminde 105 olmak üzere yaklaşık olarak toplamda 400 sayfa belge vardır. Safevi ve Afşariye döneminde konu ile ilgili olan belgeler neredeyse benziyor ve şunları içeriyor:

1. Farklı defterlerde, Evarece, Defter-i-tevcihat ve Ruznamçe gibi harcamalar ve hesapları kapatma ile ilgili özet kayıtlar.
2. Faturalar: Alıcı kişi, aldığı malın aynı ya da nakdi olarak ödemesini yaparak mührünü üzerine basardı.

Makbuzlar, belirli bir düzen olmadan çeşitli boyutlardaki kâğıtlardan oluşurdu. Ancak defterlerdeki diğer belgeler 23-13 boyutunda olan Fard¹⁰ kâğıtlara kaydedilmiştir.

Kaçar döneminde belgelerin yapısı ise önceki dönemlere göre farklıdır. Bu dönemde geçerli olan:

1. Berat, belge türlerden biridir. Bu Berat'ın üzerine önce ödeme şekli, alıcının ya da alıcıların adı ve ardından belgenin ortasında ödenmiş olan miktar ve altında bu para Astan-i Kuds'un kasasından teslim edildiği vurgulanıyordu. Sonunda, ay ve yılı yazılı belgenin arkasına Berat'ı onaylayan Astan-i Kuds'un yetkililerinin damgası görünüyordu.¹¹
2. Haraç: Çeşitli bölümlerin ödeme ve giderleri, günlük olarak her yıl listelenmiş ve kayıt altına almıştır. Belgelerinin başında Ruznamçe Kelimesi kullanılmamasına rağmen ama bu belgeler ruznamçe belgeleri diye bilinir.¹²
3. Üstünde "Al-vasel" kelimesi yazılmış olan ödeme makbuzu: Sonra ödeme konusu ve alıcının ya da alıcıların adları, belgenin ortasında para miktarı, sonunda belgenin tarihi ve altta belgenin sol kenarında alıcının damgası görünüyor. Belgenin arkasında Astani kuds'un yetkili kişinin damgası vurulmuştur.¹³
4. Astani kuds'un yetkilisinin tarafından muhasebeye yazılmış olan ödeme emirleri.¹⁴

10 Fard: Hükümet ve devletlerin kararnamelerini, giderlerini yazıp üst üste yığdıkları kare şeklinde bir levha. Kaçar döneminde Devletin gelir giderleri, emirler ve hükümler ile eyalet ve vilayetlerin toplu harcamaları, "Fard" denilen küçük boyutta kare şeklinde bir kâğıt üzerine yazılıyordu. Bunlar üst üste konularak ahşap levhalar arasına yerleştirilir ve bir köşede saklanırdı (Dohol, s. 174, Dohol'dan aktaran bkz. Cihangir Kaimmakamı. (1350). Mukaddime ber-Şinaht-ı Esnad-ı Tarihi. Encümen-i Âsar-ı Milli. s. 34. Kaçar dönemindeki hesaplama yöntem ve esasları Safevi döneminin tekrarı olduğundan, Safevi döneminde aynı yöntemlerin Kaçar döneminde de geçerli olduğu söylenebilir.

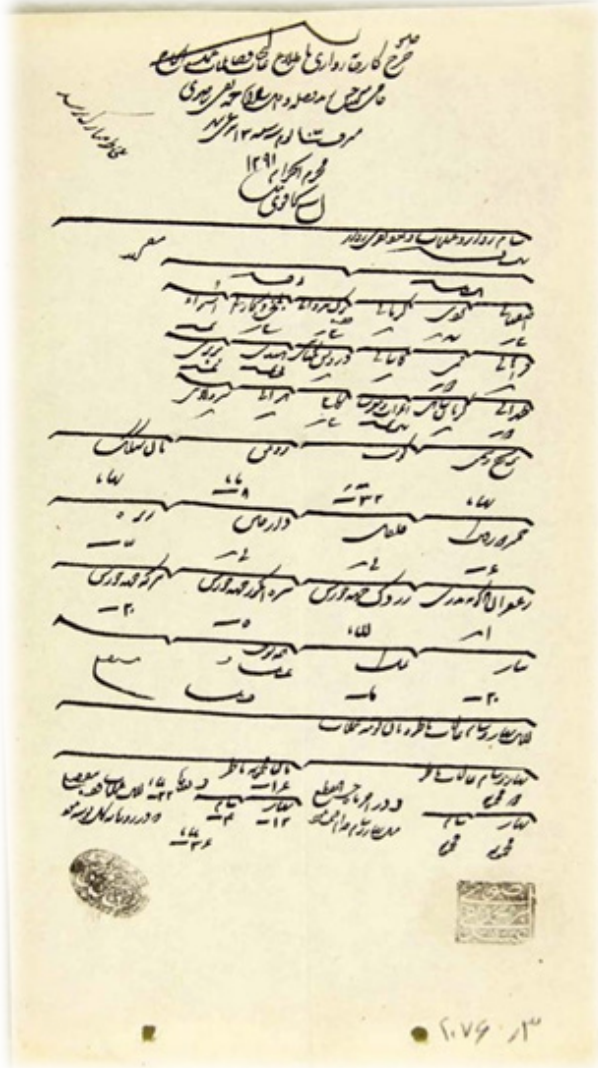
11 Merkez-i Astan-i Kuds-i Razavi. Şumarahay-ı Senet, 21558/1, 2.

12 Merkez-i Astan-i Kuds-i Razavi. Şumarahay-ı Senet, 2076/3, 7, 8.

13 Merkez-i Astan-i Kuds-i Razavi. Şumarahay-ı Senet, 15773/80.

14 Merkez-i Astan-i Kuds-i Razavi. Şumarahay-ı Senet, 16890/9, 10.

5. Ariza, içinde Astani kudstan yardım isteniyordu. Bunun için belgenin sağ tarafında mütevellinin yardım isteğinin onaylaması var. Bazen belge arkasında, alıcı para aldığını onaylamak için kendi damgasını vuruyordu.¹⁵

Şekil 1: Merkez-i Astan-i Kuds-i Razavi. Şumarahay-ı Senet, 2076/3, Tarih 1291 Kameri.

Bu dönemde, Ruznamçe ve Berat belgeleri aynı boyutta olan kâğıtlara (35 uzunlukta ve 21 genişlikte) kayıt yapılmıştır. Belgelerin konusu muhasebe ve finansal olduğu için sanatsal bir biçimi yoktur.

Belgelerinin kâğıt türü Safevi ve Afşariye dönemlerinde Kaşmir çeşitlindenmiş ve sonraki dönemde ise batıdan gelen kâğıtlar kullanılmıştır. Bütün yazılarda Divan yazısı kullanılmış ve adet, rakamlar siyakat yazı ile

15 Merkez-i Astan-i Kuds-i Razavi. Şumarahay-ı Senet, 24097/5, 6.

kaydolmuştur. Ama Arizeler, Kaçar döneminde sıradan kişiler tarafından yazıldığı için böyle bir özelliği taşıyor.

Bu belgelerde aşağıda bahsedeceğimiz bilgilere sahiptir:

1. Bu belgeler İran ve dünyanın en büyük ve en eski Şii vakıf kurumu ile ilgilidir.
2. Bu belgeler, Balkan yarımadasında yaşayan insanları İslam'a dönüştürmede büyük bir rol oynayan ve çok sayıda takipçisi olan önemli tarikatlardan biri Bektaşiler ile ilgilidir. Bu belgelere dayanarak bu tarikatın İran'daki tarihsel geçmişi yazılabilir.
3. Bu belgeler ve faaliyetler, Astan-i Kuds'un idari teşkilatı ve işlerin nasıl organize edilme şekliyle ilgilidir. Aynı zamanda bu belgeler Astani Kuds'un idari teşkilatını ve merkezi hükümeti tarafından nasıl yönetildiğini de açıklar
4. Bu belgeler, Safeviler'den Kaçar'lara kadar Astan-i Kuds'ta farklı dönemlerde kişilere yapılan ödemeler sisteminin anlaşılması açısından çok önemlidir.

2. Belgelerin İçerikleri

Genel olarak bu belgelerin içeriği Bektaşî dervişlere yapılan yardım ödemesiyle ilgilidir ve bu ödemelerin şekli farklı dönemlere göre değişmektedir. Belgelerin tarihi 1069-1324 yıllar arasındadır; fakat bu yılların hepsinde Bektaşî dervişlerden bahsedilmiyor. Bektaşî dervişlerinden bahseden belgelerin tarihi 1069-1094, 1128-1147, 1163-1184, 1291-1323 yılları arasındadır. 1305 yılına kadar bu cemaat genel olarak belgelerde aşağıda olduğu gibi ifade ediliyor.

Bektaşî dervişleri

Bektaşî tekkesinin dervişleri

Mübarek Ghoslgah tekkesinin dervişleri

Mübarek Ghatlgah tekkesinin dervişleri

Bektaşî dervişlerin yanında tekke kelimesi kullanıldığından dolayı bu tekkeleri tanımak konunun anlaşılması açısından önemlidir.

3. Bektaşî Dervişlerin Tekkesi

Türkçede tekke¹⁶ diye geçen kelime "bir şeye yaslanmak" anlamına gelmektedir. Tekke: dervişlerin ve fakirlerin barındıkları, tören ve etkinliklerinin düzenlendiği mekâna denir.¹⁷ Bektaşî tekkeler farklı bölümlere ayrılmıştır. Genelde 4 bölümden oluşmuştur: Misafirlerin rahatlaması, dinlenmesi ve onların ağırlanması için konuk evi, içinde hazır büyük kazanların bulunduğu mutfak, ekmek pişirme yeri olarak fırın ve tekkenin en önemli yeri olan dini törenlerin yapıldığı meydandır.¹⁸

Safevi ve Afşari tarihi kaynaklarının hiçbirinde, Bektaşîlerin Meşhed'deki tekkelerinden söz edilmemiştir. Kaçar kaynaklarında bu

¹⁶ Luğatname-i Dehkhoda, Zeyl-i Vaje.

¹⁷ Cemalifer, M. (1391). *Mukaddime-i ber-Şinaht-ı Camia-i Aleviyan-ı Türkiye*. s. 225, Emir Kebir.

¹⁸ Muhber Dezfuli, F. (1389). *Peydayiş-i Tarikat-ı Alevi-Bektaşî der-Anadolu*. s. 132, İlimi ve Ferhengi.

tekkenin adı iki yerde geçmektedir. En eski kaynak *Mottale Al-Şems Adli*, 1301 yılına ait olan bir kitaptır. Bu Kitapta Ghatlgah mezarlığında olan bir kitabeden bahsedilmiştir. Konusu yazarın kendisi ve evlatları için vakfettiği Bektaşî tekkesinde bulunan bir mezarlıktır. Yani Bektaşî tekkesinde kendi ailesine bir mezarlık tahsis etmiştir ve kitabenin devamında şöyle yazıyor: “Bu mezarlıkta kimsenin hiç bir hakkı yok ve eğer benim iznim olmadan biri buraya gömülürse Peygamber efendimizin şefaatinde mahrum kalsın ve Allah ve Peygamber ona lanet etsin.”¹⁹

Bu mekâna işaret eden başka bir kaynak, Sadrulmetalihini Lahicani'nin kitabıdır ki bu kitapta 1330 yılında Meşhed'in tarih ve coğrafyası ile ilgili olan araştırmasında bu tekeden bahsediyor. Yazar, bu yeri Bektaşî tekkesi diye tanıtıyor onun mekânını Ghatlgah mezarlığının ortasında olduğunu belirtiyor. Ayrıca başkalarının söylediklerine dayanarak bu mekânı Hamid ibn Al-Gahtabeye ait olduğunu ve İmam Rıza'nın de orada yaşadığından bahsediyor.²⁰

Belgelere göre Bektaşîlerin tekkesi Ghatlgah mezarlığındaydı. Bu mezarlık İman Rıza türbesinin kuzeyinde yer alıyordu ve meşhedin en eski mezarlıklarından biriydi. Şah tahmasb zamanında orada Ghoslgah diye bir mekân varmış. Mehdi Seyyedi Ghoslgah, Meşhed halkı, Özbekistanlı Abdülmümin Han tarafından katledilmesinden sonra bu adla meşhur olmuş.²¹ Belgelerde de bu mezarlığın adı önce Ghoslgah-i-mübarek diye söylenmiş ve 1145 yılından Ghatlgah-i-mübarek olarak değişmiş.²² Bu yüzden belgelere göre Ghoslgah ve Ghatlgah aynı yerin adıdır. Lahicani de mezarlığın bu iki adı da taşıdığını söylüyor.²³ Belgelere göre bu tekkenin bir yetkilisi varmış ve bu yetkilii Astan-i Kuds'un mütevellisi, dervişlerin arasından belirliyormuş. Öyle ki 1181 yılında Astan-i Kuds'un mütevellisi Derviş Rıza Ali'yi Bektaşî tekke yetkilisi olarak tayin etmiş. Bu tayin mektubunda Derviş Ali'nin görevleri şu şekilde sıralanmış: Tekkeyi temiz tutmak, çatıdan kar küremek, tekkenin binasına bakmak ve yıkılmasına engel olmak.²⁴

Binanın hangi tarihten itibaren kurulduğu belli değil. Mehdi Seydi, bu binayı Nadir Şah döneminin anıtlarından biri olarak görüyor²⁵ oysa belgelere göre bu mekânın varlığı Safevi dönemine ait olduğu oldukça açıktır ve bu mekânın tarihi, 1061'de ikinci Şah Abbas emriyle Bektaşî tekke dervişlerine ödenen mali belgelere dayanmaktadır.²⁶

19 İtimadussultana, M. H. H. (1362). *Matlau's-Şems*. Mukaddime ve Fihrist-i Muhammed Peyman. s. 270, Pişgam.

20 Sadrulmetalihini Lahicani, Muhammed bin Muhammed A. (1386). *Tarih ve Coğrafyay-ı Şehr-i Meşhed*. Tashih Muhammed Rıza Kassabiyan, s. 66, Ensar.

21 Seydi Ferhad, M. (1392). *Nigahi be-Coğrafyay-ı Tarih-i Şehr-i Meşhed*. ss. 71-72. Merkez-i Pejuheşhay-ı Şuray-ı İslami Şehr-i Meşhed.

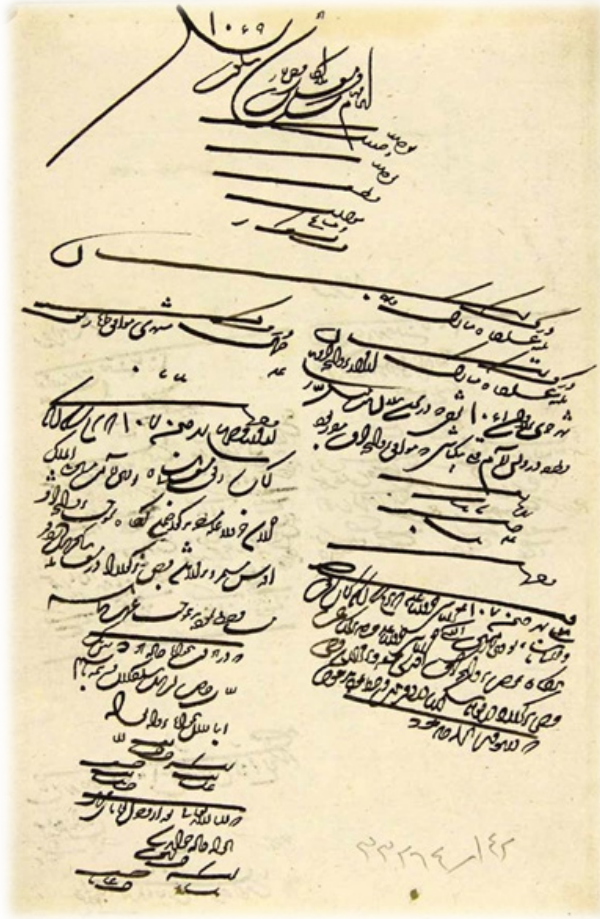
22 Merkez-i Astan-i Kuds-i Razavi. Şumarahay-ı Senet, 33264/142 ve Merkez-i Astan-i Kuds-i Razavi. Şumarahay-ı Senet, 37725/52, 253.

23 Sadrulmetalihini Lahicani, Muhammed bin Muhammed A. (1386). *Tarih ve Coğrafyay-ı Şehr-i Meşhed*. Tashih Muhammed Rıza Kassabiyan, s. 66, Ensar.

24 Merkez-i Astan-i Kuds-i Razavi. Şumarahay-ı Senet, 36752/7, 8.

25 Seydi Ferhad, M. (1392). *Nigahi be-Coğrafyay-ı Tarih-i Şehr-i Meşhed*. s. 114, Merkez-i Pejuheşhay-ı Şuray-ı İslami Şehr-i Meşhed.

26 Merkez-i Astan-i Kuds-i Razavi. Şumarahay-ı Senet, 33264/142.

Şekil 2: Merkez-i Astan-i Kuds-i Razavi. Şumarahay-ı Senet, 33264/142. Tarih 1069 Kameri.

Bu tekke ile ilgili olan son belgenin tarihi 1305 yılına dayanıyor.²⁷ Sadrulmetalihini Lahicani'nin eseri, 1330'da Meşhed'deki Bektaşî tekkesine atıfta bulunan son kaynaktır. Ancak bu vakitte bu tekke hala dervişlerin toplandığı ve işlevi eskisi gibi bir mekân olup olmadığından ya da sadece eskiden kalan Bektaşî tekkesi adını taşıdığından bahsetmemiş. Bu belgelere istinaden Bektaşî dervişlerin tekkesi, yazara göre belli olmayan bir nedenle 1305 yılında işlevini kaybetmiş. Çünkü bu tarihten sonra dervişlerin ayrı ayrı kişisel olarak Astan-i Kuds'dan yardım aldıkları görülmüyor.

4. Ödemelerin Tarzı ve Tedarik Yeri

Daha önce bu belgelerin konusu mali ve muhasebe olduğu ve Meşhed'deki Bektaşî dervişlerine nakit ve aynı olarak yardım edildiği söylendi. Farklı dönemlerin belgelerinde bu ödemelerin tarzı ve nerden temin edildiği bellidir. Bu konu, farklı dönemlerde ayrı ayrı incelendi.

²⁷ Merkez-i Astan-i Kuds-i Razavi. Şumarahay-ı Senet, 15773.

4.1. Safevi Dönemi

Safevi döneminin belgelerinde şeyhler ve Mevleviler yanında bir de Bektaşî tekkesinin dervişlerinden ayrıca bahsedilmiştir. Bu dervişler aynı şeyhler gibi Astan-i-kudstan sürekli olarak, adı "Vazife" olan bir para desteği alıyorlardı.²⁸ Minorsky'ye göre "vazife" nakit olarak ödenen bir sadakaymış.²⁹ Herbert Buse göre vazife kelimesi bir deyim olarak da kullanılır ve vazifenin farklı kaynaklardan ödeme imkânı olduğu gibi aynı zamanda bu vazife bazı nedenlerden dolayı kesiliyordu.³⁰

Belgelere göre vazife nakit ya da aynı bir ödeme şekliymiş. Üst düzey din adamlarına, onlara bağlı olan müritlere ve Bektaşî dervişlere, Meşhed'de ödeniyordu. Belgelerde bu vazife, vazife alanlar için bir hak gibi kabullenilmiş ve hatta gelecek nesillere de miras olarak geçebilirdi. Vazifenin ödeme izni padişah emriyle ve vazife alanın yeterliliğinin onayı üzerine veriliyordu

Bektaşî dervişler konusunda da vazifeyi ödeyecek özel bir vakfın adı ortada yok. Bu yüzden onlara vazife ödeme sebebi Safevi padişahın emriymiş. Bu topluluk için iki adet ruhsat bulunuyor ve bu belgelere göre bu topluluğa vazife ödeniyordu. Birinci ruhsat 1061 yılına aittir ve Şah Sultan Abbas tarafından verilmiş.³¹ Diğer ruhsat 1107 yılına aittir ve Şah Sultan Hüseyin tarafından verilmiştir.³²

İki ruhsatta vazife olarak yıllık altı tümen nakit para ve 300 kg tahıl Bektaşî tekke dervişlerine tahsis edilmiştir. Verilen 300 kg tahılın yarısı buğday ve diğer yarısı arpadır.³³ Belirtilen miktarlar dervişlerin temsilcisi ya da tekke yetkilisi tarafından makbuz ve damga karşısında veriliyordu. Mesela 1085 yılında Bektaşî Dede Balam elçi olarak 9000 kg tahıl almış ve belge altında ve solunda onun damgası görünüyor. Belgenin arkasında Takiyüddin Muhammed Razavi'nin Mustofi'ye yazdığı mühürlü emri bu miktarın ödemesine dair olduğu görülüyor.³⁴ Bu topluluğa vazifeyi ödemek için belli bir kaynak belirtilmemiş ve farklı belgelerde farklı kaynaklar gösteriliyor. Örnek olarak nakit para konusunda şu kaynaklardan bahsedilmiş:

Meşhedin Filşah tarlasının su kemeri³⁵

Hekimabat tarlası³⁶

Mir Ali Şir değirmenleri

Mir Şeykhom ve Koluh

Sofla sokağı ve hafafan pazarındaki dükkânlarının kirası³⁷

28 Merkez-i Astan-i Kuds-i Razavi. Şumarahay-ı Senet, 34501/55, 56.

29 Semia, M. (1368). Tezkiratül-Müluk, be-Küşeş: Mohammad Debirsıyaki, Talikatı: Minorsky, Tercüme-i: Mesud Recebniya, s. 160, Emir Kebir.

30 Buse, H. (1367). *Pejuheşi der-Teşkilatı Divan-ı İslami*. Tercüme-i Gulamrıza Verhıram. s. 199, Müessese-i Mutalaatı ve Tahkikat-ı Ferhengi.

31 Merkez-i Astan-i Kuds-i Razavi. Şumarahay-ı Senet, 33264/142.

32 Merkez-i Astan-i Kuds-i Razavi. Şumarahay-ı Senet, 34501/55, 56.

33 Merkez-i Astan-i Kuds-i Razavi. Şumarahay-ı Senet, 34699/3.

34 Merkez-i Astan-i Kuds-i Razavi. Şumarahay-ı Senet, 30436/245, 246.

35 Merkez-i Astan-i Kuds-i Razavi. Şumarahay-ı Senet, 34201/11.

36 Merkez-i Astan-i Kuds-i Razavi. Şumarahay-ı Senet, 34201/32.

37 Merkez-i Astan-i Kuds-i Razavi. Şumarahay-ı Senet, 35317/3.

ve o yüzden bu belgenin içinde bu kurumun vakıflar, idari teşkilatı için maaşların ve vazifelerin ödemesi geçmektedir. Bunlar arasında Bektaşî dervişler, mevaliler ve şeyhler de vazife alan kesimlerin içinde yer almışlardır. Onlara ayrılmış olan vazife önceki dönemde olduğu gibi yıllık 6 tümen nakit ve 9000 kg tahıldır.⁴⁰ Sözü geçen belgelerde bu miktarlar fermanın emirlerine⁴¹ göre ödenmesi söylenmiş. Afşariye döneminin fermanı Alişahi döneminin fermanı ile aynı gibi görünüyor. Bu dönemin belgelerinde, Bektaşî tekke dervişleri ayrıcalıklı bir topluluk olarak biliniyor.⁴² Bu topluluğa vazife kaynağı önceki dönemlerden farklıdır. Bu dönemde de vazife ödemesi yıllık olmasına rağmen bazen vazifeler yıl boyunca birkaç defa da ödeniyordu.⁴³ Tekke başı ya da dervişlerin elçisi aynı vazifeyi depodan⁴⁴ ve nakit vazifeyi Astan-i Kuds'un kasasından⁴⁵ mühür ve makbuz karşılığında alıyorlardı.⁴⁶

4.3. Kaçar Dönemi

Kaçar dönemine ait belgelerin içindekiler ile Safevi ve Afşariye döneminin belgeleri arasında büyük bir fark var. Bu dönemin belgeleri şu özelliklere sahip:

Belgelere göre kişilere para yardımı ödemek artık geçerli değildi ve onun yerine aylık ya da Şehriye adlı nakit ya da aynı yardım veriliyordu. Bektaşî dervişleri de, başka vazife alanlar gibi, aylık belli bir miktar para alıyorlardı, oysaki onlar için çok açık bir şekilde fakir kelimesi kullanılıyordu ve bazen onlara ödenmiş olan para yardımına fakirlerin aylığı deniyordu.⁴⁷ Belgelerde şehriye ödemesi 1305 yılına kadar dervişlere bir topluluk olarak ödeniyordu ve ondan sonra tek kişi olarak yardım verilmeye başlandı. Daha önce söylediğimiz gibi bu tekke 1305 yılından işlevini kaybetmişti. Bunun sebebi yazara göre belli değil ama bu belgelerden anladığımız kadar bu tarihten sonra bazı dervişler Hacı Mecnun Bektaşî⁴⁸ ve Hacı Rıza Derviş Bektaşî⁴⁹ Astan-i-Kuds'ta hizmetçi olarak işe alındı.⁵⁰ Bektaşî tekke dervişlerine ödenmiş olan Şehriye toplumda 15 kıran nakit ve 22 nem ekmek ve kişisel olarak 3 kıran nakit ve 10 men ekmekmiş.⁵¹

40 Merkez-i Horsanşinasi Astan-i Kuds-i Rezavi. (1379). Tomar-ı Alişahi-1160 Kameri, baz-Havani ve Tashih-i Merkez-i Horasanşinasi Astan-i Kuds-i Razavi. 67.

41 Merkez-i Astan-i Kuds-i Razavi. Şumarahay-ı Senet, 36128/9, 10.

42 Merkez-i Astan-i Kuds-i Razavi. Şumarahay-ı Senet, 36127/21.

43 Merkez-i Astan-i Kuds-i Razavi. Şumarahay-ı Senet, 37389/29.

44 Merkez-i Astan-i Kuds-i Razavi. Şumarahay-ı Senet, 30328/4, 5, 6.

45 Merkez-i Astan-i Kuds-i Razavi. Şumarahay-ı Senet, 36128/9, 10.

46 Merkez-i Astan-i Kuds-i Razavi. Şumarahay-ı Senet, 30328/1, 2.

47 Merkez-i Astan-i Kuds-i Razavi. Şumarahay-ı Senet, 15766/83.

48 Merkez-i Astan-i Kuds-i Razavi. Şumarahay-ı Senet, 16050/13, 14.

49 Merkez-i Astan-i Kuds-i Razavi. Şumarahay-ı Senet, 16570/36.

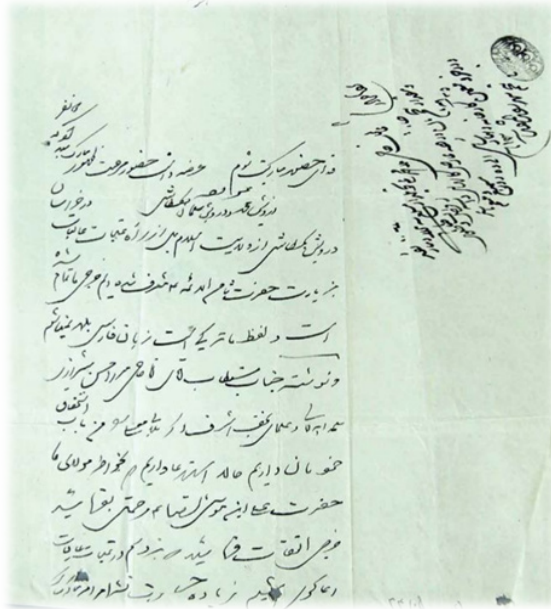
50 Astan-ı Kuds-i Razavi'de görev yapmak soya dayalıdır, yani Babadan Büyük oğula geçen bir iş olduğu için yazar evlatlarının hala burada çalıştığını düşündü. Daha detaylı incelemelerde Bektaşî isimli bir ailenin uzun yıllardır görev yapması tespit edilmiştir. Bektaşî dervişleri ile ilgili olan bu aile hizmetle uğraşmaktadır.

51 Merkez-i Astan-i Kuds-i Razavi. Şumarahay-ı Senet, 15766/83; Merkez-i Astan-i Kuds-i Razavi. Şumarahay-ı Senet, 15773/80 ve Merkez-i Astan-i Kuds-i Razavi. Şumarahay-ı Senet, 16117/10.

Bu dönemde diğer İslam Ülkelerinin Bektaşî dervişleri İman Rıza türbesine yolculuk yapmış ve ziyaretçi, ibnu's-sebil ve fakir olarak Astan-i Kuds'tan yardım almış. Bu kişiler yardım almak için mütevellîye bir mektup yazıyorlardı. Belgeler arasında, Bektaşî dervişlere ait olan 5 mektup bulunuyor. Bu mektupların içeriği aşağıdaki gibidir:

Mektuplar hepsi Farsça yazılmıştır. Mektupların sahipleri İranlı olmadığına göre muhtemel bu mektuplar başka biri tarafından Farsça yazılıyordu.

Dilekçe sahiplerinin kökenleri İstanbul,⁵² Arabistan⁵³ ve Irak⁵⁴ olarak belirtilmiş.

Şekil 4: Merkez-i Astan-i Kuds-i Razavi. Şumarahay-ı Senet, 24105/5, Tarih 1305 Kameri.

Bu belgelerde kişiler kendilerini isna aşerîyye Şii olarak anlatıyor ve dilekçede yolculuk amaçlarının İman Rıza türbesini ziyaret etmek diye belirtiyorlar.⁵⁵ Bazen belgelerde yardım alan Bektaşî seyitlerinden bahsedilmiş.⁵⁶

Dilekçelerin konusu bazen kendi ülkelerine dönmek⁵⁷ için ya da yerleşim ve geçim için para yardımı talepleridir.⁵⁸ Hatta bir yerde giymek için kürk elbise istemişler.⁵⁹

52 Merkez-i Astan-i Kuds-i Razavi. Şumarahay-ı Senet, 24105/5, 6.

53 Merkez-i Astan-i Kuds-i Razavi. Şumarahay-ı Senet, 23796/15, 16.

54 Merkez-i Astan-i Kuds-i Razavi. Şumarahay-ı Senet, 24097/5, 6.

55 Merkez-i Astan-i Kuds-i Razavi. Şumarahay-ı Senet, 23800/6, 36 ve Merkez-i Astan-i Kuds-i Razavi. Şumarahay-ı Senet, 24819/57, 58.

56 Merkez-i Astan-i Kuds-i Razavi. Şumarahay-ı Senet, 30195/2, 3 ve Merkez-i Astan-i Kuds-i Razavi. Şumarahay-ı Senet, 16890/11, 12.

57 Merkez-i Astan-i Kuds-i Razavi. Şumarahay-ı Senet, 23796/15, 16.

58 Merkez-i Astan-i Kuds-i Razavi. Şumarahay-ı Senet, 23800/36.

59 Merkez-i Astan-i Kuds-i Razavi. Şumarahay-ı Senet, 24762/7.

Bazı dilekçelerde, dilekçeyi Kabul ettirmek için, güvenilir kişileri aracı olarak tanıtılıyordu. Bir mektupta derviş Muhammed ve derviş Selman ikisi İstanbul'dan aracı olarak Hacı Mirza Hasan Şirazi'nin mektubunu taşıyorlar.⁶⁰ Bazen de dilekçenin kenarında güvenilir ve yerel bir kişi dilekçeyi Teyit etmek adına yazıyordu. Bir dilekçenin altında şöyle yazılmış: "Delikçe sahibi Bektaşilerden ve özene çok muhtaç ama buna rağmen hiçbir şey hibe edilmemiştir."⁶¹ Dilekçelerin kenarında Astan-i Kuds'un mütevellisi, yardım ödemeyi kabul edip Astan-i Kuds'un baş muhasebecisine yazarak 3 toman nakit parayı onlara ödemek için görevlendirmiş.⁶² Bir yerde 3000 dinar nakit para ve yaklaşık 3 ekmek ve ziyaretçilerin türbe konuk evinden 10 günlük öğlen ve akşam yemeği tayin edilmiş.⁶³

Belgelerde bu bağışların temin edildiği yer olarak Nizamu'l-doleh vakıf kurumu diye belirtilmiş.⁶⁴ Bu vakıfname içinde yardımı almaya hak kazanan kişiler bu şekilde sıralanmış: "Sorumlu kişinin onayı ile Fakirlere, İranlı ya da başka ülkelerden gelen esnaeşeri şiiilere, haremeyni şerifeyn, Hicaz ve Atabat-ı Âl-i Aliyat'ın Araplarına ve Maverünnehir Türklerine." Bu vakıfnamede seyitlere ve fakirlere kış mevsimi için giyilmek üzere kürk bile düşünülmüş.⁶⁵

5. Astan-i Kuds'un Bektaşî Dervişleri İle İlişkisi

Aklıma gelen ilk soru, hangi nedenden dolayı Astan-i Kuds Bektaşî dervişlerine yardım ediyor ve onlara para desteği veriyordu. Bu konunun başlangıcı Safevi belgelerinde görüldüğü için nedenlerini de bu dönemine bakarak aramak lazım. Fakat ilk önce bu tarikatın kısa bir geçmişini sunup ve sonra Safevi dönemiyle ilişkilendirmemiz gerekiyor.

Bektaşî tarikatı sekizinci yüzyılın başlarında Anadolu'da kurulan en önemli tarikatlardan biriydi. Bu tarikat Hacı Bektaş Veli'ye atfedilir. Onun zamanına en yakın kaynak, *Menakıbu'l-Arifin* içinde, ona Hacı Bektaş Horasani denir.⁶⁶ Başka belgelerde onun doğum yeri Neyşabur diye geçiyor.⁶⁷ Moğol istilasından sonra Anadolu⁶⁸ topraklarının uygun koşulları nedeniyle diğer mistikler ve süflilerle birlikte bu ülkeye göç etti. *Bostanu'l-Siyahe* adlı bu kitapta Hacı Bektaşî Veli'nin Osmanlı sultanıyla iyi bir ilişki kurduğu söylenmiş ve böylece Hacı Bektaş sayesinde Yeniçeri⁶⁹ Ocağı

60 Merkez-i Astan-i Kuds-i Razavi. Şumarahay-ı Senet, 24105/5, 6.

61 Merkez-i Astan-i Kuds-i Razavi. Şumarahay-ı Senet, 24175/10, 11.

62 Merkez-i Astan-i Kuds-i Razavi. Şumarahay-ı Senet, 24097/5, 6 ve Merkez-i Astan-i Kuds-i Razavi. Şumarahay-ı Senet, 23800/6, 36.

63 Merkez-i Astan-i Kuds-i Razavi. Şumarahay-ı Senet, 24105/5, 6.

64 Merkez-i Astan-i Kuds-i Razavi. Şumarahay-ı Senet, 44638 ve Merkez-i Astan-i Kuds-i Razavi. Şumarahay-ı Senet, 44645/23.

65 Müstevfi, İsmail bin H. (1317 Kameri). *Âsaru'l-Rızaviyye*, ss. 193-194, Çap-ı Sengi.

66 Eflaki, Ş. A. (1342). *Menakıbu'l-Arifin*. be-Kuşeş Tahsin Yazıcı. s. 381, Dünya Kitab.

67 Şirazi, M. A. (Tarihsiz). *Tarayikü'l-Hakayik*, Tashih Muhammed Cafer Mahcub. s. 346, Kütübhane-i Senai.

68 bkz. İmami Hoyi, M. T. (1392). *Türkan, İslam ve Alevigeri-Bektaşigeri der Anatolu*. Pejuheşgah-ı Ulum-i İnsani ve Mutalaat-ı Ferhengi, 83, s. 134.

69 Şirvani, H. Z. (1362). *Bostanu'l-Siyahah*. s. 152, Kütübhane-i Senai Kitabevi.

oluşturulmuştur. Osmanlının askeri kolu olan yeniçeriler, Hacı Bektaşî Veli'yi kendi tarikat piri olarak bilip kendilerine Bektaşî adını vermişlerdi.⁷⁰

Bektaşî tarikatının inançları hakkında çoğu uzmanlar tarafından sıklıkla onaylanan şey onların Gulatî Şîa'ya eğilimleridir. Öyle ki onların İmam Ali hakkında ulûhiyet isnat ettikleri, Ali ilahiler'e yakınlaştırıyor.⁷¹ Ayrıca Ehlibeyte olan aşkları da inançlarının ilkelerinden sayılır.⁷² Kamil Mustafa Eş-Şeybi, tasavvufî özellikler Bektaşî inançlarına egemen olmasına rağmen yine de Şii'lerin belli bir kolu olduğunu söyler ve Şii ile tasavvuf arasında bir bağ olması açısından da açık bir örnek olduğu da vurgulamaktadır.⁷³

Bektaşîler, yerleşik ve göçmenler olmak üzere iki kısma ayrılıyor. Kızılbaşlar göçmen Bektaşîlerdi. Osmanlılar, yerleşik Bektaşîleri koruyarak, yerleşik olanlar ile onlar ve göçmenler arasında ayrımcılık yapıyordu.⁷⁴ Ahmet Refik, Türkiye arşivlerinde saklanan belgeleri yeniden açığa çıkardı. 54. belgede Sultan Beyazıt'ın bazı arazileri Sarı Saltık Bektaşî zaviyesine nasıl adadığını belirtiyor.⁷⁵

Bu durum Osmanlı sultanlarının bu yerleşik Bektaşîleri koruduğunun göstergesidir. Bu dönemde Osmanlılar Bektaşîliği Sünnî mezhepli bir tarikat olarak tanıtmaya çalışıyorlardı. Bu iddianın kanıtı, Azerbaycan'ın işgal edildiği 1137 ve 1140 yılları arasında yazılan bir antlaşma mektubudur. Bu mektup 1140 yılında yazılmıştır ve Osmanlı imparatorluğu vergi dairesine kayıtlıdır. Bu Antlaşmanın konusu Hoy'daki Pir Saltuk zaviyesinin bir vakıf kurumu olarak işine devam etmesi üzerinedir ki bu antlaşma Hacı Bektaş Veli'nin evlatları ile ilgili Sünnî olarak bahsetmektedir.⁷⁶ Ancak Osmanlılar Bektaşîleri gözetimi altında almak ve onları kontrol etmede başarılı değildi Çünkü Osmanlılara karşı yapılmış isyanlara dair raporlar var.⁷⁷ Doğu Anadolu'daki Bektaşîler, Safevîlerin etkinliğinin artmasının ardından Safevîlere katıldı. Osmanlılar, Anadolu'nun huzursuz durumunu, imparatorluğun iç sorunu olarak gördükleri⁷⁸ için bu durum Osmanlı ve Safevî krallar arasında 228 yıl boyunca süren gerilimin temel nedeni olabilir. Osmanlı ve Safevîler arasında bazen barış olmasına rağmen kısra bir süre sonra barışı ihlal ediyorlardı.

70 Cemalifer, M. (1391). *Mukaddime-i ber-Şinaht-ı Camia-i Aleviyan-ı Türkiye*. s. 26, Emir Kebir.

71 Subhani, T., & Ensari, K. (1355). Hacı Bektaş Veli ve Tarikat-ı Bektaşîyye. *Danışkede-i Edebiyat ve Ulum-i İnsani Tebriz*, 120, s. 518.

72 Subhani, T., & Ensari, K. (1355). Hacı Bektaş Veli ve Tarikat-ı Bektaşîyye. *Danışkede-i Edebiyat ve Ulum-i İnsani Tebriz*, 120, ss. 518, 525.

73 Şeybi, K. M. (1387). Teşeyyü ve Tasavvuf ta-Ağaz-ı Sedde-i Düvazdehumi Hicri. Tercüme-i Alırza Zekâveti Karagezli. s. 362, Emir Kebir.

74 Cemalifer, M. (1391). *Mukaddime-i ber-Şinaht-ı Camia-i Aleviyan-ı Türkiye*. s. 74, Emir Kebir.

75 Refik, A. (1373). Şiâiyan ve Bektaşîyan der-Karn-i dehum/Şanzdehum. *Maarif*, 1.

76 Vakıfname hakkında daha fazla bilgi için bkz. Mukaddem, A. R. (1389). "Vakıfname-i Zaviye-i Bektaşî der-Hoy", *Vakf-ı Miras-ı Cavidan*, 70, s. 112.

77 bkz. İmami Hoyi, M. T. (Tarihsiz). Kıyamhay-ı Alevi-Bektaşî Anadolu. *Danışgahı'z-Zehra*, 66, ss. 17, 21-38.

78 Şamlı, A. A. & Hüseyinhani, H. (1382). Rişehay-ı Çalış ve Dergiri Miyan-ı Safevîyan ve Osmaniyan, *Tarih der-Âyine-i Pejuheş*, 4.

Şimdiye kadar söylenenlere dayanarak Meşhed'deki Bektaşî dervişlerine Anadolu'nun göçmenleri denmiştir. Bektaşî dervişleri, Osmanlı imparatorluğu ile olan gerilimleri nedeniyle ve Şii ve Ehlibeyte düşkün oldukları için İmam Rıza'ya mülteci olmuş ve Meşhed'de yerleşmişlerdir. Safevî yönetimi de Osmanlılarla ilgili dini ve politik problemler nedeniyle, dervişleri kabul etmişlerdir. Böylece ikinci Şah Abbas bir ruhsat mektubu ile Astan-i Kuds'a bu topluluğa vazife ödemek için emir vermiştir. Bu sorumluluk Astan-i Kuds'a verildiği konusunda şu nedenler gösterilebilir:

1. Safevî şahlarının verdikleri ve yazarın görüp incelediği hüküm ve fermanlara binaen şu neticeye varılmaktadır⁷⁹ ki Safevî şahları Kutsal Asitane'nin vakıflarının masraflarına müdahalede bulunma ve kendi düşüncelerine göre uygun gördükleri her bir kimseye maaş ve vazife tayin etme yetkisine sahipti.
2. Mekândan elde edilmiş olan emlake dair vakfiyelerin incelenmesi ile bunların Bektaşî dervişlerine vazife verdikleri belli olmaktadır.⁸⁰ Öte yandan Hoca Atik Ali Münşi'nin vakfettiği Kene-bist mezrası ve Kelûh değirmeni miskinlerin masrafları ve malsız mülksüz kimselere yardım için ayrılmıştı.⁸¹ Ayrıca Allahverdi Han'ın vakfettiği Hıyâbân-ı Süflî'deki dükkânkarın gelirleri de mücavir ve ziyaretçi fukara içindi.⁸² Bektaşîlerin inançlarının araştırılması ile birlikte bunların zühd ve fakr eğilimli sufiyane fikirlere sahip⁸³ bulundukları anlaşılmaktadır. Bu yüzden söz konusu inançlar, onları malsız mülksüz kimseler kapsamına almaktaydı. Bu bağlamda Kutsal Asitane'ye vakfedilmiş olan yerlerden neden onlar için yardım ayrıldığı sorusuna mantıklı bir açıklık getirmektedir.

Afşariye hanedanının başlamasıyla Bektaşî dervişlere vazife ödemek konusu ile ilgili hiçbir belge bulunmuyor. Bunun içinde aşağıdaki nedenler sıralanabilir.

Nedenlerden biri Nadir Şah'ın Astan-i Kuds'la ilgili politika değişikliğidir. Onun zamanında vakıflar divan lehine ele geçirildi ve bu kurumun en önemli gelir kaynağı Afşariye yönetiminin tam kontrolü altına geçti.⁸⁴

Osmanlıların dini farklılıklarına karşı çıkan Safevîlerin dini politikasının aksine, Nadir Şah'ın bir fark yaratmak istemediği açıktır. Fraser, Nadir Şah'ın bu konuya ilgisiz olduğuna dair âlimlerle arasında bir konuşulanlara göre bazı bilgiler bulunmaktadır.⁸⁵ Bu konuşma, Nadir'in âlimler ve

79 Şehidi, H. (1392). "Berresi Pervançeha der-Esnad-ı Teşkilat-ı İdarey-i Astan-ı Kudsî der-Devre-i Safevî", Gencine-i Esnad, Şumara 23, ss. 6-24.

80 Merkez-i Horasanşinasi Âsitan-ı Kuds-ı Razavî. (1379). Tomar-ı Azadilmülk-1273 Kameri, Baz-Havani ve Tashih: Merkez-i Horasanşinasi Âsitan-ı Kuds-ı Razavî, s. 41.

81 Mehdi Hanizade. (1391). Muarrifi Yeki ez-Mevkufat-ı Âsitan-ı Kuds: Mevkufe-i Atik. *Pejuheşname-i Mutalaat-ı Esnadı ve Arşivi*, 1, s. 159.

82 Enzabi, N. R. vd. (1388). Bistu Vakıfname ez-Horasan, Meşhed: Bünyad-ı Pejuheşhay-ı İslami Âsitan-ı Kuds-ı Razavî, ss. 59-62.

83 Şeybi, K. M. (1387). Teşeyyü ve Tasavvuf ta-Ağaz-ı Sedde-i Düvazdehumi Hicri. Tercüme-i Alırza Zekâveti Karagezlü. Emir Kebir, s. 359.

84 bkz. Sıfatgöl, M. (1379). Miras-ı Safeviyan; Tekapohay-ı Nadir Şah, Saht-ı Nehad-ı Vakfı der-Ahdi Efşariyan, *Zamime-i Mecelle-i Danişkede-i Edebiyat ve Ulum-i İnsani*, 1, ss. 255-285.

85 Fraser, J. (1343). *Tarih-i Nadir Şah-ı Efşar*, Terceme-i Ebukasım Nasirulmelik. s. 83, Pasarkad.

öğrencilerine vazife ödemeye isteksiz olma konusu açısından iyi bir göstergesidir. Bundan dolayı diğer vazife alanlar gibi, Bektaşî dervişleri de yardımlardan mahrum bırakıldı. Mevcut olan belgeler bunu onaylıyor. Çünkü 1163 yılına kadar vazife ödemesi hakkında hiçbir belge bulunmuyor.

Tekrardan vazife ödemeye, Alişahi fermanında yazılan emir dolayısıyla başlandı, çünkü onun içinde Safevi dönemindeki gibi Bektaşî dervişler, şeyhler ve mevalilerle beraber vazife almak için tanıtılıyor. Belirlenen miktar aynı Safevi dönemindeki gibidir. Bu yüzden bu konu bu fermanın Safevi dönemindeki ferman ve talimatlar üzerinden yazıldığı düşüncesini güçlendiriyor. Böylece Meşhed'deki dervişlere vazife ödemek, Safevi döneminde kurulan bir geleneği takip ediyor ve onları vazife alanlar grubuna yerleştiriliyor. Bu gelenek o kadar güçlü ki Kaçar dönemine kadar devam ediyor, çünkü vazifeyi kaldırıldıktan sonra meşhedin Bektaşî tekke dervişleri şehriye alan gurupta gösteriliyor. Başka ülkelerin Bektaşî ziyaretçileri kendi vatanını terk edip Meshed'e geliyorlardı ve bazen de ibni's-sebil ve yoksullar grubunda gösteriliyordu. Anlaşılan bu dönemde onlara destek verme nedeni Osmanlılar ile dini boyutta yarışmak için değil, belki de Astan-i Kuds bir vakıf kurumu olarak vakfın kurumsal sahiplerinin yardım amaçlarını yerine getirme sorumluluğunu taşımalarından dolayıdır. Söylenildiği gibi Nizamü'l-Dolef'in vakfı, Bektaşî dervişlerine yardım kaynaklarından biriydi. Onun gelirleri, fakirlere, İranlı ve yabancı İsnaaşeri Şiiler için harcandığı yazar için belgeli bir gerçektir.

Sonuç

Bağımsızca İslam'ın önemli bir mezhebi haline gelen ve VIII. yüzyılda Anadolu'da ortaya çıkan Bektaşilik, diğer ülkelerde de yayıldı. Bektaşilik, İranlı, Nîşaburlu olan bir kişiye atfedilse de İran'da onlarla ilgili herhangi bir kaynak bulunmamaktadır. Bununla birlikte, 1069 Hicri yılından itibaren, Azerbaycan'ın Merkez Arşivindeki resmi belgelerde, İmam Reza'nın türbesi yanındaki bir zaviyede yaşayan "Bektaşî Dervişleri" olarak adlandırılan bu cemaate rastlamaktayız. Bektaşî Dervişleri'nin Anadolu'nun Küçük Asya topraklarından göç ettiklerine inanılıyor. Osmanlı İmparatorluğu ile dini ve siyasi anlamda anlaşmazlıklar yaşadıkları, Şii kimlik taşıdıkları ve Ehlibeyte ilgi gösterdikleri için İmam Reza'ya sığındıkları söylenmektedir. Safavi Devleti de dini ve siyasi anlaşmazlıklar nedeniyle Osmanlı İmparatorluğu'yla çatıştığı için II. Şah Abbas döneminde Bektaşî Dervişleri'ne nakit ve malî hizmet verilmiştir. Bu topluluğa bağışlanmış herhangi bir malî belge bulunmamakla birlikte bu sorumluluk Revan Kasabası tarafından üstlenilmiştir.

Kaynaklar / References

- Alimzade, H. & Muhber Dezfuli, F. (1385). Nakdi ber-Makale-i Hac Bektaş Veli ve Tarikat-ı Bektaşiiye, *Tarih-i İslam*, 26, ss. 95-105.
- Buse, H. (1367). *Pejuheşi der-Teşkilatı Divan-ı İslami*. Tercüme-i Gulamrıza Verhıram. Müessesese-i Mutalaati ve Tahkikat-ı Ferhengi.
- Cemalifer, M. (1391). *Mukaddime-i ber-Şihaht-ı Camia-i Aleviyan-ı Türkiye*. Emir Kebir.
- Eflaki, Ş. A. (1342). *Menakıbu'l-Arifin*. be-Kuşeş Tahsin Yazıcı. Dünya Kitab.

- Enzabi, N. R. vd. (1388). *Bistu Vakıfname ez Horasan*. Bünyad-ı Pejeheşhay-ı İslami Astan-ı Kuds-i Razavi.
- Fraser, J. (1343). *Tarih-i Nadir Şah-ı Efşar*, Terceme-i Ebulkasım Nasırlımelik. Pasarkad.
- Gölpınarlı, A. (Tarihsiz). Pir Sultan Abdal, Terceme-i Şahab Veli, *İran Şinaht*, ss. 107-129.
- Hanizade, M. (1391). Muarrifi Yeki ez-Mevkufat-ı Astan-ı Kuds: Mevkufe-i Atiki, *Pejuheşname-i Mutalaat-ı Esnad ve Arşivi*, 1, ss. 150-197.
- Hasanabadi, E. (1386). Nigahi be-Esnad-ı Sivergal der-Devre-i Safevi, *Gencine-i Esnad*, 67, ss. 43-78.
- İbrahim Reda, A. (1389). *Seyr-i Tarihi Tarika-i Bektaşîyye*. Salis.
- İmami Hoyi, M. T. (1392). *Türkan, İslam ve Alevigeri-Bektaşigeri der Anadolu*. Pejuheşgah-ı Ulum-ı İnsani ve Mutalaat-ı Ferhengi.
- İmami Hoyi, M. T. (Tarihsiz). "Kıyamhay-ı Alevi-Bektaşî Anadolu". *Danışgahı'z-Zehra*, 66, ss. 17, 21-38.
- İtimadussultana, M. H. H. (1362). *Matlau's-Şems*. Mukaddime ve Fihrist-i Muhammed Peyman. Pişgam.
- Kaimmakamı, C. (1350). *Mukaddime ber-Şinaht-ı Esnad-ı Tarihi*. Encümen-i Âsar-ı Milli.
- Merkez-i Astan-ı Kuds-i Razavi. Şumarahay-ı Senet, 15766/83.
- Merkez-i Astan-ı Kuds-i Razavi. Şumarahay-ı Senet, 15773.
- Merkez-i Astan-ı Kuds-i Razavi. Şumarahay-ı Senet, 15773/80.
- Merkez-i Astan-ı Kuds-i Razavi. Şumarahay-ı Senet, 16050/13, 14.
- Merkez-i Astan-ı Kuds-i Razavi. Şumarahay-ı Senet, 16117/10.
- Merkez-i Astan-ı Kuds-i Razavi. Şumarahay-ı Senet, 16570/36.
- Merkez-i Astan-ı Kuds-i Razavi. Şumarahay-ı Senet, 16890/11, 12.
- Merkez-i Astan-ı Kuds-i Razavi. Şumarahay-ı Senet, 16890/9, 10.
- Merkez-i Astan-ı Kuds-i Razavi. Şumarahay-ı Senet, 2076/3, 7, 8.
- Merkez-i Astan-ı Kuds-i Razavi. Şumarahay-ı Senet, 21558/1, 2.
- Merkez-i Astan-ı Kuds-i Razavi. Şumarahay-ı Senet, 23796/15, 16.
- Merkez-i Astan-ı Kuds-i Razavi. Şumarahay-ı Senet, 23800/6, 36.
- Merkez-i Astan-ı Kuds-i Razavi. Şumarahay-ı Senet, 24097/5, 6.
- Merkez-i Astan-ı Kuds-i Razavi. Şumarahay-ı Senet, 24105/5, 6.
- Merkez-i Astan-ı Kuds-i Razavi. Şumarahay-ı Senet, 24175/10, 11.
- Merkez-i Astan-ı Kuds-i Razavi. Şumarahay-ı Senet, 24762/7.
- Merkez-i Astan-ı Kuds-i Razavi. Şumarahay-ı Senet, 24819/57, 58.
- Merkez-i Astan-ı Kuds-i Razavi. Şumarahay-ı Senet, 30195/2, 3.
- Merkez-i Astan-ı Kuds-i Razavi. Şumarahay-ı Senet, 30328/1, 2, 4, 5, 6.
- Merkez-i Astan-ı Kuds-i Razavi. Şumarahay-ı Senet, 30436/245, 246.
- Merkez-i Astan-ı Kuds-i Razavi. Şumarahay-ı Senet, 33264/142.
- Merkez-i Astan-ı Kuds-i Razavi. Şumarahay-ı Senet, 34201/11, 32.
- Merkez-i Astan-ı Kuds-i Razavi. Şumarahay-ı Senet, 34501/55, 56.
- Merkez-i Astan-ı Kuds-i Razavi. Şumarahay-ı Senet, 34699/3.
- Merkez-i Astan-ı Kuds-i Razavi. Şumarahay-ı Senet, 35317/3.
- Merkez-i Astan-ı Kuds-i Razavi. Şumarahay-ı Senet, 36127/21.
- Merkez-i Astan-ı Kuds-i Razavi. Şumarahay-ı Senet, 36128/9, 10.
- Merkez-i Astan-ı Kuds-i Razavi. Şumarahay-ı Senet, 36136/19.
- Merkez-i Astan-ı Kuds-i Razavi. Şumarahay-ı Senet, 36752/7, 8.

- Merkez-i Astan-i Kuds-i Razavi. Şumarahay-ı Senet, 37389/29.
- Merkez-i Astan-i Kuds-i Razavi. Şumarahay-ı Senet, 37725/52, 253.
- Merkez-i Astan-i Kuds-i Razavi. Şumarahay-ı Senet, 44638.
- Merkez-i Astan-i Kuds-i Razavi. Şumarahay-ı Senet, 44645/23.
- Merkez-i Horsaşşinasi Astan-i Kuds-i Rezavi. (1379). Tomar-ı Alişahi-1160 Kameri, baz-Havani ve Tashih-i Merkez-i Horsaşşinasi Astan-i Kuds-i Razavi.
- Merkez-i Horsaşşinasi Astan-i Kuds-i Rezavi. (1379). Tomar-ı Azdulmelik-1373 Kameri, baz-Havani ve Tashih Merkez-i Horsaşşinasi Astan-i Kuds-i Razavi.
- Muhber Dezfûli, F. (1389). *Peydayiş-i Tarikat-ı Alevi-Bektaşî der-Anadolu*. İlmî ve Ferhengî.
- Mukaddem, A. R. (1389). Vakıfname-i Zaviye-i Bektaşî der-Hoy, *Vakf-ı Miras-ı Cavidan*, 70, ss. 109-124.
- Müstevfi, İsmail bin H. (1317 Kameri). Âsar-u'l-Rizaviyye. Çap-ı Sengi.
- Müstevfilmemalik, Muhammedrefi bin H. (1385). *Düsturu'l-Müluk Mirza Refia*. Be-Tashih Muhammed İsmail Marçinkovsky, Terceme-i Ali Kürdabadi. Merkez-i Esnad ve Tarih-i Diplomasî.
- Refik, A. (1373). Şaiyan ve Bektaşîyan der-Karn-i dehum/Şanzdehum. *Maarif*, 1.
- Rüstemi, A. (1385). Münasebat-ı Teşüyyü ve Tasavvuf der-Anadolu ve Tesiri An ber-Hemgeray-ı Safeviyan ve Türkmenan İn Mıntika, *Tarih-i Âyine-i Pejuheşî*, 4, ss. 41-70.
- Sadrulmetalihini Lahicani, Muhammed bin Muhammed A. (1386). *Tarih ve Coğrafyay-ı Şehr-i Meşhed*. Tashih Muhammed Rıza Kassabîyan, Ensar.
- Sıfatgöl, M. (1379). Miras-ı Safeviyan; Tekapohay-ı Nadir Şah, Saht-ı Nehad-ı Vakfı der-Ahdi Efşariyan, *Zamime-i Mecelle-i Danişkede-i Edebiyat ve Ulum-i İnsani*, 1, ss. 255-285.
- Semia, M. (1368). *Tezkiratül-Müluk*, be-Küşeş: Mohammad Debirsîyaki, Talikatı: Minorsky, Tercüme-i: Mesud Recebnîya. Emir Kebir.
- Seydi Ferhad, M. (1392). *Nigahi be-Coğrafyay-ı Tarih-i Şehr-i Meşhed*. Meşhed: Merkez-i Pejuheşhay-ı Şuray-ı İslamî Şehr-i Meşhed.
- Subhani, T., & Ensari, K. (1355). Hacı Bektaş Veli ve Tarikat-ı Bektaşîyye. *Danişkede-i Edebiyat ve Ulum-i İnsani Tebriz*, 120, ss. 505-546.
- Şamlı, A. A. & Hüseyinhani, H. (1382). Rişehay-ı Çalış ve Dergiri Miyan-ı Safeviyan ve Osmanîyan, *Tarih der-Âyine-i Pejuheş*, 4.
- Şehidi, H. (1391). *Tarh-ı Pejuheşî: Güzide-i Pervançeha, Erkam ve Talikçehey-ı Astan-i Kuds-i Rezavi der-Devre-i Safeviyye*. Mesub-ı Sazman-ı Kitabhaneha, Müzeha ve Merkez-i Esnad-ı Astan-i Kuds (der-Dest-i İntişar).
- Şehidi, H. (1392). Berresi Pervançeha der-Esnad-ı Teşkilat-ı İdarey-i Astan-ı Kudsi der-Devre-i Safevi, *Gencine-i Esnad*, 23, ss. 6-24.
- Şeybi, K. M. (1387). Teşeyyü ve Tasavvuf ta-Ağaz-ı Sedde-i Düvazdehumi Hicri. Tercüme-i Alırza Zekâveti Karagezli. Emir Kebir.
- Şirazi, M. A. (Tarihsiz). Tarayikü'l-Hakayik, Tashih Muhammed Cafer Mahcub. Kütübhaneh-i Senai.
- Şirdil, T., & Razenhan, M. H. (1390). Berresi Nakş ve Karkerd-i Tarikathay-ı Sufi der-İmparatori Osmani ba-Tekid ber-Tarikat-ı Bektaşîyye, *Tarih der-Ayine-i Pejuheş*, 3, ss. 129-159.
- Şirvani, H. Z. (1362). *Bostanu'l-Siyahah*. Kütübhaneh-i Senai Kitabevi.